

можуть успішно формуватися лише на основі національних ідеалів минулих епох, які втілюють у собі загальнолюдські цінності.

У Велику Козацьку добу (XV-XVIII ст.) головним виховним ідеалом для підростаючих поколінь був український воїн, захисник, лицар. Про це ми знаходимо у Т.Шевченка і П.Куліша, М.Драгоманова і І.Огієнка, багатьох освітньо-культурних діячів та педагогів.

Високими взірцями українського лицарства були гетьмани, полковники, кошові отамани, керівники національно-визвольних повстань і козацько-селянських рухів Дмитро Вишневецький (Байда), Северин Наливайко, Петро Сагайдачний, Богдан (Зиновій) Хмельницький, Іван Виговський, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Павло Полуботок, Петро Калнишевський. Це були справжні велетні тілом і духом, сформовані в умовах жорстокої тогочасної дійсності, виховані народною педагогікою, козацького системного навчання і виховання.

Козацька педагогіка є частиною української народної педагогіки в її вершинному вияві, своєрідною лебединою піснею уярмленого, знекровленого, але нескореного народу. Вона виховувала у підростаючих поколінь, перш за все, незламну силу духу, стійку волю і високу лицарську мораль.

Головна мета козацької педагогіки – виховання в родині, освітніх закладах й громадському житті козака-лицаря, мужнього і відважного охоронця рідної землі, справжнього патріота з яскраво вираженою національною свідомістю і самосвідомістю, високою духовністю і моральністю, волелюбністю і шляхетністю.

Основні завдання козацької педагогіки – виховувати фізично здорових представників рідного народу, носіїв і творців національної культури; прищеплювати любов до волелюбних заповідей предків; пробуджувати ненависть до всього злого і потворного; виробляти уміння боротися з

ворогами Вітчизни і перемагати їх; жити з вірою у справедливість і торжество правди.

Провідним ідеалом козацької педагогіки є вільна, незалежна людина, лицар правди і честі, для якого "Бог і Батьківщина – найвищі блага" (Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. - С. 124).

Лицарське виховання – серцевина козацької педагогіки. Григорій Ващенко, як дослідник, звертав на це особливу увагу: "Український лицар живе для Батьківщини: він завжди готовий віддати за це своє життя. Найдорожче для нього – лицарська честь і слава".

Як злетілися орли
Чайки рятувати
Слави здобувати... -

співають в побутовій козацькій пісні. В другій пісні козаки бажають:

Нехай піде наша слава
Поміж лицарями.

Такі настрої властиві не лише козакам, а й іншим матерям і сестрам.

Мати повчає сина:
Ззаду війноньки
Не зоставайся.

Сестра лицаря почула три голосочки: голос батька – "тереме мести", матері – "кужіль чесати" і брата – "коня сідлати". Вона вирішує:

Будь тому терему неметеному,
Будь тому кужелю нечесаному,
Піду, братечку, коня виведу,
Коня виведу та осідлаю.

Про славу козацьку українець мріє ще з дитинства. Хлопець в колиці просить матір дати йому чотири труби:

У одну трубу заграю,
Як коника сідлаю,
А в другу заграю,
На коника сідаю,
А в третю заграю –
З твого дворика з'їжджаю,

А в четверту затрублю,
Серед війська стоячи
І шабельку держачи,
Щоб зачула матуся. (Там же, с. 124).

Лицарське виховання формує сильну тілом і духом особистість, яка вміє долати життєві труднощі, нехтувати побутовим комфортом, коли рідний край у небезпеці.

Справжній український лицар твердий, як криця, у своїй відданості Богові й Батьківщині. Зразком такої твердості є Байда. Це мужній і непідкупний патріот. Ніщо його не може спокусити на зраду Україні. Коли султан турецький каже йому:

Годі тобі, Байдо,
Байдо, байдувати,
Сватай мою дочку
Та йди царювати.
Байда відповідає:
Твоя дочка поганая,
Віра твоя, царю,
Віра проклятая.

Він знає, що його чекає за цю відповідь, але іншої не дозволяє йому дати лицарська честь.

Таким же твердим і мужнім українським патріотом є Морозенко, що героїчно загинув у нерівній боротьбі з татарами. Вороги знали, що найдорожче для Морозенка – Україна, і тому, замучивши його, вирвавши у нього живцем серце, вони вже мертвого поставили його на Савур – могилу:

Дивися тепер, Морозенку,
На свою Вкраїну.

Коли найбільша чеснота українця – безмежна вірність Богові і Батьківщині, то найбільша ганьба для нього – зрада вірі й Україні. Нема нічого огиднішого для українця, як "потурнак", що зрадив вірі батьків із-за "лакімства нещасного".

З великою огидою й ненавистю змальовується в наших думках і невірницьких плачах тип потурмака як бусурманського пса, як лютого ката своїх батьків по крові. Маруся Богуславка, що потрапила в турецьку

неволю і стала жінкою турка, сама усвідомлює свою провину й спокутує її тим, що визволяє з в'язниці українських невільників.

З великою огидою й ненавистю ставився наш народ до тих, хто переходив на бік поляків. Таким типовим зрадником був, між іншим, Сава Чалий, якого покарали смертю його бувші товариші, українські козаки (там же, с. 127-128).

Особистість, що вихована справжніми традиціями рідного народу, живе і бореться у відповідності до народних принципів справедливості, добра і краси.

Лицарська мораль засуджує зраду рідній мові, культурі рідного народу і суворо карає віровідступників та клятвопорушників, що обумовлює реалізацію в житті закону невідворотності справедливого покарання Богом і людьми за злочини перед народом, державою.

Сформований лицар – це громадянин, який все робить для реалізації волелюбних заповітів дідів і прадідів, збереження рідної мови, зміцнення держави. Сформований лицар – це людина з почуттям власної гідності, почуттям честі, національної свідомості і самосвідомості, з тим, що можна назвати духовним аристократизмом. Григорій Ващенко зазначає: "Це не є аристократизм бундючного пана, що пишається своїм походженням, титулами, маєтками та розкішною одежею, при якому підкреслюється вартість не самої людини, а чогось зовнішнього для неї. Аристократизм духовний – це свідомість гідності самої людини, незалежно від її положення чи матеріального стану" (там же, с. 134).

Українські козаки були вільними людьми своєю сутністю, власним духом. "Аристократ духа органічно не може бути рабом. Тому правдивому українцеві властива непереможна любов до волі й ненависть до рабства й неволі. Цими почуттями пройняті козацькі думи, невільницькі плачі, а також майже всі стрілецькі пісні, складені вже за наших часів. Цими почуттями пройняті побутові пісні про працю. Радісна вільна праця на своїй ниві; тяжка й ненависна праця на чужому: вона гнітить і принижує людину" (там же, с. 135). "Тому так тяжко зносив наш народ кріпацтво", - робить логічний висновок Г.Ващенко (там же, с. 135).

Людина лицарського виховання власною працею підвищує добробут свого народу, бере активну участь у творенні національної політики,

зміцненні єдності й згуртованості своєї нації. Йому зовсім не є байдужою доля власної країни. Такий громадянин скрізь й в усьому надає перевагу загальнонаціональним, загальнодержавним інтересам, а не власним, вузьким і егоїстичним.

Наші предки з давніх-давен плекали в основі своїй лицарську заповідь: у житті завжди є місце героїчним діянням, подвигам.

Могутні пласти духовності українського народу – це наше невичерпне джерело енергії, сили духу, які через національне виховання можуть передаватися кожній дитині, підлітку і юнакові. Основою такого виховання і джерелом натхнення для кожного свідомого українця є палка любов до своєї Вітчизни, до свого народу.

"А любити свій народ можна лише при наявності високої національної свідомості. Треба уявити собі український народ як єдину спільноту, що об'єднує в собі покоління минулі, сучасні й майбутні, й відчувати свою єдність з цією спільнотою" (там же, с. 175-176).

В українській системі виховання статус лицарського виховання був завжди високим. В.О.Сухомлинський в несприятливих умовах радянської дійсності відстоював принципи лицарського виховання. У своїй книзі "Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості" видатний український педагог-новатор і гуманіст радить: "Ми прагнемо до того, щоб маленький громадянин зрозумів і відчув, що є справжнє людське життя і є холопське, рабське існування, куплене зрадою, знехтуванням ідеалів. Гнівна ненависть до холопського животіння – це моральна основа величі духу... Свій виховний ідеал ми вбачаємо в тому, щоб вихованець наш жив з гордо піднятою головою, з поглядом, спрямованим до вершини; його життя морально виправдане тільки в тому випадку, якщо в юній душі ніколи не згасає полум'я ненависті до жалюгідного, обивательського животіння" (Сухомлинський В. Вибрані твори: В 5-ти томах. - Т. 1. - К.: Радянська школа, 1976. - С.150-151).

У багаторічній практиці виховної роботи Павлиської школи склалися закони лицарського виховання підростаючих поколінь. В.О.Сухомлинський зазначав:

"Мужньою, безстрашною людиною стає лише той, хто з дитинства навчився дорожити своєю громадянською гідністю...

Мужність виховується в праці, одухотвореній благородним почуттям людського обов'язку...

Ми вчимо своїх вихованців з дитинства виховувати в собі вольову спрямованість, стійкість і витримку, вміння не піддаватися відчаю і зневірі, бути господарем своїх спонук, пристрастей, бажань, настроїв, потягів...

Ми вбачаємо важливе виховне завдання в тому, щоб кожний у роки дитинства, отрочтва і ранньої юності здійснив доблесний вчинок, суть якого виражається в злеті духу, в напруженні творчих сил...

Ми вчимо дітей, підлітків, юнаків і дівчат пробуджувати в собі почуття гнівної нетерпимості, презирства, обурення до всього, в чому виражається байдуже ставлення до зла, малодушність, підлота, хамство...

Ми прагнемо утвердити в своїх вихованців переконання в тому, що сила людської волі безмежна...

Уміння понукати духом над слабостями тіла – одна з найважливіших граней виховання..." (Там же, с. 152-155).

Отже, видатні українські педагоги, громадянські діячі вважали, що лицарська духовність може бути вихована (звичайно, тією чи іншою мірою) в кожній людині. У всі відомі нам історичні періоди з яскраво вираженими лицарськими якостями виростили працюючі господарі землі, умілі сіячі й орачі, мужні воїни, доблесні й хоробрі захисники свого краю, рідної землі, невтомні будівничі і мудрі державотворці. Поняття "честь", "обов'язок", "товаристськість", "гідність", "подвиг", "слава" завжди займали найвищий статус у педагогічній системі українців, віковій мудрості української етнопедагогіки.

Цей багатющий, нічим не замінний досвід інтелектуального, морального, військово-патріотичного, фізичного, естетичного виховання є тією надійною основою, на якій і можна і потрібно виховувати громадян Української держави ХХІ століття.

Дві могутні сили діють у сфері виховання дитини – сім'я і школа. А щоб по-справжньому організувати виховання в школі і сім'ї, треба максимально використовувати кращі здобутки народної педагогіки.

Людина з'являється на світ маленькою безпомічною істотою. Бути байдужим до її долі не можна. В сім'ї дитина формується як особистість, отримує перші уроки життя. "З родини йде життя людини", – мудро зауважує народна приказка. Батьки вчать дитину робити перші кроки. Перед ними постають безліч проблем, пов'язаних з вихованням. У кожній сім'ї вони свої і на їх основі у кожній родині сформувався народний педагогічний досвід, який систематично збагачується і вдосконалюється. Він і став надбанням народної педагогіки, цієї мудрої науки, яка є